

ધોરણ : 7

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ : 1

રાજ્યપુત્રયુગ : નવા શાસકો અને રાજ્યો

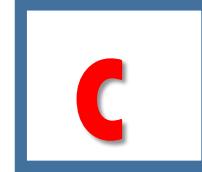
સ્વ-અધ્યયનપોશી સોલ્યુશન

(દ્વિતીય સત્ર)

પ્રશ્ન - 1 નીચે આપેલા દરેક પ્રશ્નના ઉત્તર માટે આપેલા વિકલ્પોમાંથી
સાચો વિકલ્પ શોધીને માં લખો.

1. સાતમી સદીમાં કોના અવસાનથી ઉત્તર ભારતમાં તેમના વિશાળ
સામ્રાજ્યનું નાના-નાના સ્વતંત્ર રાજ્યોમાં વિભાજન થયું ? A
- (A) હર્ષવર્ધનના (B) પુલકેશી બીજાના
(C) રાજરાજ પહેલાંના (D) મહિરભોજના

2. પ્રાચીન કાળમાં મારવાનો રાજ્ય પ્રદેશ ક્યા નામે
ઓળખાતો હતો?

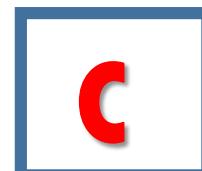
(A) અવંતિ

(B) ઉજ્જોન

(C) A અને B બજે

(D) આપેલ એક પણ નહીં

3. ખજૂરાહોના ભવ્ય મંદિરો ક્યા વંશના શાસન કાળમાં બન્યાં
હતાં?

(A) સોલંકીવંશના

(B) પરમારવંશના

(C) ચંદેલવંશના

(D) ચૌહાણવંશના

4. રાજ્યસ્થાનમાં સાંભર સરોવર ક્યાં આવેલું છે ?

B

(A) જોધપુરની દક્ષિણે

(B) ઉદેપુરશી પૂર્વે

(C) અજમેરની ઉત્તરે

(D) જયપુર પાસે

5. રાજાભોજ વસાવેલું ભોજપુર નગર વર્તમાન સમયમાં ક્યા

B

નામે ઓળખાય છે?

(A) ઈન્ડોર

(B) ભોપાલ

(C) વિદિશા

(D) ઉંઝોન

6. અણાહિલવાડ પાટણની સ્થાપના કોણે કરી હતી?

B

- (A) કુમારપાળ
(C) સિદ્ધરાજ જ્યસિંહ

- (B) વનરાજ ચાવડાએ
(D) જયશિખરીએ

7. રાણીની વાવનું બાંધકામ કઈ રાણીએ કરાવ્યું હતું?

B

- (A) નાયકિદેવીએ
(C) મિનદેવીએ

- (B) રાણી ઉદ્યમતિએ
(D) ચૌલાદેવીએ

8. કયા રાજ્વીનો પરાજ્ય થવાથી ગુજરાતમાં દિલ્લી
સલ્તનતની સ્થાપના થઈ હતી?

C

(A) સામંતસિંહ ચાવડા

(B) સારંગદેવ વાધેલા

(C) કર્ણદેવ વાધેલા

(D) ભીમદેવ પહેલા

9. રાજપૂતયુગમાં જમીનની ઉપજનો કેટલો ભાગ મહેસૂલ તરીકે
ઉધરાવવામાં આવતો ?

C

(A) ચોથો

(B) પાંચમો

(C) છાલો

(D) સાતમો

10. રાજ્યપૂતોના ગુણોમાં નીચેનામાંથી કયા ગુણનો સમાવેશ કરી શકાય?

D

- (A) રાજ્યપૂતો બહાદુર હતા.
- (B) રાજ્યપૂતો એકવચની હતા.
- (C) તેઓ ગૌબ્રાહ્મણ પ્રતિપાલક હતા.
- (D) આપેલ તમામ.

પ્રશ્ન - 2 (A) બંધ બેસતાં જોડકાં રચો.

વિભાગ- A	ઉત્તર	વિભાગ- B
1. લીમદેવ પ્રથમ	1 - C	(A) પલ્લવવંશ
2. મુંજ	2 - D	(B) યૌહણવંશ
3. રાજરાજ પ્રથમ	3 - A	(C) સોલંકીવંશ
4. પૃથ્વીરાજ ત્રીજો	4 - B	(D) પરમારવંશ
5. નરસિંહ વર્મા	5 - A	(E) ચોલવંશ
6. ગોપાલ	6 - G	(F) સેનવંશ
		(G) પાલવંશ

(B) મને ઓળખો.

1. હું મારવાના પરમારવંશના રાજાઓની નગરી છું.
  - અવંતી અથવા ઉજ્જૌન
2. મે રાજ્યાનમાં અજમેરુ નામના નગરની સ્થાપના કરી હતી.
  - અજયરાજ
3. મેં પ્રજા માટે સોમનાથનો યાત્રાળ વરો બંધ કરાવ્યો હતો.
  - રાજમાતા મિનાદેવી

4. મેં આચાર્ય હેમચંદ્રાચાર્યજી પાસે 'સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન' નામના ગુંથની રચના કરાવી હતી.

➤ સિદ્ધરાજ જયસિંહ

5. મારા નામ પરથી વનરાજ ચાવડાએ નવા નગરનું નામ અણહિલવાડ પાટણ રાખ્યું હતું.

➤ અણહિલ ભરવાડ

6. હું મુઝકફરશાહ નામ ધારણ કરી ગુજરાતનો સ્વતંત્ર સુલતાન બન્યો હતો.

➤ અફરખાન

પ્રશ્ન - 3 યોગ્ય શબ્દો વડે નીચેનાં વિધાનોની ખાતી જગ્યાઓ પૂરો.

1. 'કુમારપાળચરિત્ર' ગ્રંથની રચના હેમચંદ્રચાર્યજી એ કરી હતી.
2. બંગાળમાં પાલવંશનો સ્થાપક સેન નામનો રાજવી હતો.
3. દ્વારસમુદ્રમાં હોયસલ વંશનું શાસન હતું.
4. ચોલમંડલ રાજ્યની રાજ્યધાની તાંજોર માં હતી.
5. ચૌહાણવંશનો પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ શાસક ભારતીય ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય સ્થાન ધરાવે છે.
6. રાજપૂત યુગમાં દરેક પ્રકારની નીતિનો અંતિમ નિર્ણય રાજા કરતો હતો.

પ્રશ્ન - 4 (A) નીચેનાં પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-બે વાક્યોમાં લખો.

1. કયા સમયગાળાને રાજપૂતયુગ કહેવામાં આવે છે?

➤ ઈ.સ.700 થી ઈ.સ. 1200 વચ્ચેના 500 વર્ષના મધ્યયુગના સમયગાળાને રાજપૂતયુગ કહેવામાં આવે છે.

2. ગુજર પ્રતિહાર સામ્રાજ્યના પતન બાદ બીજા કયાં નવાં રાજ્યો સ્થાપિત થયાં ?

➤ ગુજર પ્રતિહાર સામ્રાજ્ય પતન પછી ગઢવાલ, બુંદેલખંડ, માણવા, અણહિલવાડા પાટણ, ડહાલ, શાકંભરી, ગોહિલ વગેરે રાજ્યો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં.

3. વનરાજ ચાવડાએ નવીન નગરનું નામ અણહિલવાડ પાટણ શા
માટે રાખ્યું હતું ?

➤ દુઃખમાં સાથ આપનાર પોતાના બાળમિત્ર અણહિલ ભરવાડના નામ
પરથી વનરાજ ચાવડાએ પોતાના નવા નગરનું નામ 'અણહિલવાડ
પાટણ' પાડ્યું.

4. અણહિલવાડ પાટણનાં આદર્શ રાજમાતા કોણ હતા ?

➤ સોલંકી રાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહની માતા મીનબદેવી (મવણાલ્લદેવી)
અણહિલવાડ પાટણના આદર્શ રાજમાતા કહેવાતા હતા.

5. બંગાળના પાલવંશને ‘પાલવંશ’ શા માટે કહેવામાં આવતો ?

➤ પાલવંશના સ્થાપક (ગોપાલ) અને તેના વંરાજોના નામોના પાઇળના ભાગમાં ‘પાલ’ શબ્દ આવતો હોવાથી બંગાળના પાલવંશને ‘પાલવંશ’ કહેવામાં આવે છે.

6. રાજ્યપૂતયુગમાં ગ્રામ પંચાયતના વડાને શું કહેવામાં આવતા ?

➤ રાજ્યપૂતયુગમાં ગ્રામ પંચાયતના વડાને મુખી કે સરપંચ કહેવામાં આવે છે.

7. રાજપૂતયુગમાં ગુજરાતના કથા બે બંદરો જણીતાં હતાં ?
- રાજપૂતયુગ દરમિયાન ગુજરાતમાં સ્તંભતીર્થ (ખંભાત) અને ભૂગુકચ્છ (ભરુચ) આ બે બંદરો જણીતા હતા.

(B) નીચે આપેલા રાજ્યોને ઉત્તર ભારત અને દક્ષિણ ભારતના રાજ્યોમાં વર્ગીકરણ કરો.
 પાંડય, સોલંકી (ગુજરાત), પલ્લવ, ચોલ, ચેર, યાદવો, પાલ, ગઢવાલ, ચંદેલ (બુંદેલખંડ)
 પરમાર (માળવા), રાષ્ટ્રકુટ, ચૌહાણ (શાકંભરી)

ઉત્તર ભારતનાં રાજ્યો	દક્ષિણ ભારતનાં રાજ્યો
ગઢવાલ	પાંડય
ચંદેલ (બુંદેલખંડ)	ચેર
પરમાર (માળવા)	પલ્લવ
સોલંકી (ગુજરાત)	ચોલ
ચૌહાણ (શાકંભરી)	પાલ, રાષ્ટ્રકુટ

પ્રશ્ન - 5 (A) નીચેનાં વિધાનો માટે કારણો આપો.

(1) રાજપૂતાણીઓ વીરતા માટે જણીતી હતી.

➤ (1) રાજપૂતાણીઓ વીરતા, નીડરતા અને સતીત્વ માટે પ્રખ્યાત હતી.

(2) તેઓ હસ્તે મુખે પતિ, પુત્ર કે ભાઈને યુદ્ધમાં વિદ્યાય આપતી. (3) તેઓ સત્ય માટે ઝરૂમવા પ્રાણની પણ પરવા કરતી નહિ. (4) જરૂર પડે તો તેઓ શલ્લો ધારણ કરીને યુદ્ધમાં લડવા જતી. (5) યુદ્ધમાં મૃત્યુ પામેલા પતિ પાછળ તેઓ સતી થતી. (6) શત્રુઓના હથમાં પકડાઈ જવાના પ્રસંગે રાજપૂતાણીઓ એકસાથે ચિતામાં કુદી જૌહર (પ્રાણ ત્યાગ) કરતી.

2. ભોજ પરમારવંશનો સૌથી શ્રેષ્ઠ રાજા હતો.

➤ ભોજ પરમારવંશનો સૌથી શ્રેષ્ઠ રાજા હતો. તેની ખ્યાતિ ભારતના એક આદર્શ અને લોકપ્રિય રાજા તરીકે હતી. રાજા ભોજે ધારાનગરીમાં એક મહાશાળાની સ્થાપના કરી હતી. ફરતી ટેકરીઓની વચ્ચે તેણે ભોજપુર (ભોપાલ) નામનું સુંદર નગર વસાવ્યું હતું.

3. તરાઈની લડાઈ ભારતીય ઇતિહાસમાં મહત્વની ગણાય છે.
- ઈ.સ. 1191માં થાણેશ્વર અને કર્નાલ વચ્ચે આવેલા તરાઈના મેદાનમાં શિહાબુદ્ધી ન ધોરીને પૃથ્વીરાજ સજ્જડ હાર આપી. તે પછી ઈ.સ. 1192 માં પૃથ્વીરાજ ચૌહાણની હાર થઈ અને દિલ્લીના તખ્તા પર મુસ્લિમ સત્તાનો ઉદય થયો. આથી તરાઈની લડાઈ ભારતીય ઇતિહાસમાં સીમાચિન્હરૂપ ગણાય છે.

4. મીનળદેવી આદર્શ રાજમાતા હતાં.

➤ સિદ્ધરાજ જયસિંહની માતા મીનળદેવી (મયણલ્લદેવી) આદર્શ રાજમાતા હતાં. તેમણે પ્રજાને ન્યાય આપવા અનેક કામ કર્યા હતાં. સોમનાથનો યાત્રાળું વેરો બંધ કરાવવામાં, ઘોટકામાં મલાવ તળાવના બાંધકામમાં તેમનો જ નિર્ણય હતો.

(B) આપેલા ચિત્રનું નિરીક્ષણ કરી બાજુમાં આપેલા પ્રશ્નોના જવાબ આપો.

(1) આપેલા ચિત્રમાં આપને કયું દશ્ય દેખાય છે?

➤ આપેલ ચિત્રમાં રાજપૂતાણીઓના વિરત્વના દર્શન થાય છે. જ્યારે રાજપૂત રાજાઓ દેશના રક્ષણ માટે યુદ્ધમાં જતા ત્યારે રાજપૂતાણીઓ પોતાના ભાઈ, પિતા કે યુગને લલાટે કુમકુમ ચંદન કરી હસ્તામૃદે વિદાય આપ્તી.

(2) આવી વીરતા ભરી વિદ્યાય કોને કોને આપવામાં આવી છે તેની યાદી બનાવો?

➤ આવી વીરતા ભરી વિદ્યાય રાજ્યાંઓ, સૈનિકો અને એવા દરેક વ્યક્તિઓને આપવામાં આવતી.

પ્રશ્ન - 6 (A) દ્વંડનોંધ લખો.

(1) રાજપૂતયુગની શાસન વ્યવસ્થા.

➤ રાજપૂતયુગમાં રાજાનું પદ વંશપરંપરાગત હતું. રાજાનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર રાજ્યાધિકારી બને તેવું ન હતું. રાજ પોતાના પુત્રોમાંથી ઉત્તરાધિકારી તરીકે કોઈ એક પુત્રને યુવરાજ બનાવતા. આ યુવરાજ પાછળથી રાજ બનતો. લોકો અથવા રાજદરબારીઓએ ચૂંટણી કરીને અથવા પસંદગી કરીને રાજાઓની પસંદગી કરી હોવાનાં ઉદાહરણો છે.

જેમ કે કશ્મીરના યશસ્કરની બ્રાહ્મણોની સભાએ પસંદગી કરી હતી. આ સમયે મંત્રીઓના બે પ્રકાર હતા : (1) અમાત્ય અને (2) સચિવો. અમાત્યનું કાર્ય મંત્રણા કે રાજનીતિ કરવાનું હતું અને સચિવોનું કાર્ય લડાઈ તથા સુલેહનું હતું. દરેક પ્રકારની નીતિનો અંતિમ નિર્ણય રાજી કરતો હતો. આ સમયે શાસનના અમલદારોમાં મહા-પ્રતિહાર અને દંડનાયક જેવા હોદાઓ અમલમાં હતા. નગરની સભાનો વડો નગરપટિ કહેવાતો.

(B) નીચે આપેલ પાત્રનો ટ્રંકમાં પરિચય આપો.

(1) કુમારપાળ

➤ કુમારપાળ પ્રજાકલ્યાણી શાસક હતો અને આચાર્ય હેમચંદ્રાચાર્યનો તેના ઉપર ઘણો પ્રભાવ હતો. તેમની પ્રેરણાથી રાજા કુમારપાળે રાજ્યમાં જુગારની રમત, પશુવધ ઉપર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો અને અહિંસાના પાલન માટે ક્ષેત્ર આજ્ઞાઓ કરી હતી. ‘કુમારપાળ- ચરિત્ર’ ગ્રંથ લખીને હેમચંદ્રાચાર્યજીએ આ રાજાની પ્રતિષ્ઠામાં વધારે કરેલ છે.

2. પૃથ્વીરાજ ત્રીજો

➢ પૃથ્વીરાજ ત્રીજો ભારતના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય સ્થાન ધરાવે છે. ઈ.સ. 1191માં થાણેશ્વર અને કર્ણાલ વચ્ચે આવેલા તરાઈના મેદાનમાં શિહાબુદીન ઘોરીને પૃથ્વીરાજ ચૌહાણે સજ્જડ હાર આપી હતી. તે પછી ઈ.સ. 1192માં પૃથ્વીરાજ ચૌહાણની હાર થઈ અને દિલ્લીના તખ્તા પર મુસ્લિમ સત્તાનો ઉદય થયો. આથી તરાઈની લડાઈ ભારતીય ઇતિહાસમાં સીમાચિહ્નરૂપ ગણાય છે.

(C) નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર બે-ત્રણ વાક્યોમાં લખો.

(1) કોઈપણ પાંચ રાજ્યું રાજ્યો અને તેમની રાજ્યધાનીનાં નામ જણાવો.

➤ રાજ્ય	રાજ્યધાની
ગાઢવાલ	કનોજ અને કાશી
ચાલુક્ય વંશ	વાતાવી
વંરગલનું કાક્તીય	વંરગલ
પલ્લવ વંશ	કાંચિપુર
ચોલમંડળ	તાંજોર

(2) ઈ.સ. 1192માં તરાઈની લડાઈમાં પૃથ્વીરાજની જીત થઈ હોત તો શું થયું
હોત તેના વિશે આપનું મંતવ્ય જણાવો ?

➤ ઈ.સ. 1192માં તરાઈ યુદ્ધમાં પૃથ્વીરાજ ચૌહાણની જીત થઈ હોત તો દિલ્લીની ગાડી પર રાજપુત રાજાઓનું વર્ચસ્વ યથાવત રહેત. ભારતમાં વિદેશીશાસકોનું શાસન ન સ્થપાત. વિદેશી શાસકોએ ભારતની પ્રજા પર જે જોર, જબરદસ્તી અને જુલમો અને લૂંટફાટ મચાવ્યા હતા તે કદાચ ન સહન કરવા પડત અને ભારત કદાચ વધારે સમુદ્ર દેશ હોત. રાજપુત રાજાઓ એ ભારતના લોકોના કલ્યાણ માટે ખૂબ જ સારા કાર્ય કર્યા હોત અને આપણો દેશ આજે વિજ્ઞાન, વેપાર, કૃષી અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રે ખૂબ આગળ પડતો દેશ હોત.

(3) રાજ્યપૂતયુગ સમયના કોઈ પણ એક રાજ્યવંશનો પરિચય આપો.

➤ સોલંકીઓના શાસનકાળને ગુજરાતના રાજ્યપૂત શાસનનો સુવર્ણયુગ ગણવામાં આવે છે. આ વંશમાં મૂળરાજ, ભીમદેવ, સિદ્ધરાજ, જયસિંહ, કુમારપાણ ભીમદેવ બીજો વગેરે શક્તિશાળી શાસકો થઈ ગયા. સોલંકીઓના શાસનમાં ગુજરાત આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક દ્રષ્ટિએ સમુદ્ર હતા. રાણીઉદ્યમતીએ પાટણમાં વિશ્વપ્રસિદ્ધ વાવ બનાવી હતી. જે રાણીની વાવ તરીકે ઓળખાય છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહની માતા મીનળદેવી આદશે રાજમાતા હતા.

સોમનાથનો યાત્રાવેરો બંધ કરાવવામાં, ઘોળકામાં મલાવ તળાવના
નિર્માણમાં તેમનો ૪ નિર્ણય હતો. કુમારપાળે રાજ્યમાં જુગારની
રમત, પશુવધ ઉપર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો અને અહિંસાના પાલન
માટે કસ્ક આજ્ઞાઓ કરી હતી.

પ્રશ્ન - 7 માગ્યા મુજબ પ્રવૃત્તિ કરો.

(1) તમારા ગામ કે શહેરની આસપાસ જૂના સમયના સ્થાપત્ય હોય તો
તેના વિશે માહિતી મેળવીને કોઈ પણ એક વિશે નોંધો.

> ગોપીતળાવ ગુજરાતરાજ્યના સુરત શહેરમાં ગોપીપુરા વિસ્તારમાં
આવેલ એક તળાવ છે. ઈ.સ. 1510 ની સભામાં માલિક ગોપી નામના
સુરતના એક સમુદ્ધ વેપારી અને ગર્વનર દ્વારા બંધાવવામાં આવ્યું
હતું. ઈ.સ. 2012 માં આ તળાવનું નવીનીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું.
અને તેની આસપાસનો વિસ્તાર મનોરંજક સુવિધાઓ તરીકે
વિકસાવવામાં આવી.

Thanks

For watching